ԱՐՑԱԽ, ՄԱՅԻՍ:

Ո՞ՐՆ Է ԵԼՔԸ

Մեր սեփական թղթակից ԼԵՎՈՆ ՄԿՐՏՉՅԱՆԸ Լեռնային Ղարաբաղում այս օրերին ստեղծված իրավիճակի մասին հարցազրույցներ ունեցավ մարզի մի շարք բնակիչների հետ իմանալու նրանց կարծիքը՝ «Ո՞րն է ելքը ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու համար»։

Մայիս ամիսը արցախցիների համար դարձավ համբերության սահմանազատման ամիս: Մի տարուց ավելի տևող իր արդարացի պայքարում արցախցին պահանջում է պատմական անարդարության արդարացի լուծում: Սակայն այդ խնդրի շուրջ այնքա՜ն իրարամերժ տեսություններ հորինվեցին, այնքա՜ն անհիմն բանձեր հրապարակ հանվեցին, որ նրա լուծումը անասելի բարդացավ, խճճվեց՝ առաջ բերելով նոր ցավեր, արհավիրքներ:

Մայիսի 3-ից գործադուլ է Արցախ աշխարհում: Այսօր մեռյալ վիճակում է կյանքը մարզի քաղաքներում, շրջկենտրոններում (բացառությամբ Շուշիի): Երկարաձգվել է պարետային ժամը, երեկոյան ժամը 10-ից մինչև առավոտյան ժ. 6-ը: Իսկ ցերե՞կը: Ցերեկը համարյա դատարկ են երբեմնի աշխույժ, մարդաշատ փողոցները, լռություն է շուրջբոլորը... Միայն զրահամեքենաներն ու զինվորներն են ավելացել քաղաքի փողոցներում:

Ստեփանակերտի փողոցներում այս օրերին հատուկենտ մարդիկ են երևում: Հանդիպում եմ իմ ընկերներից մեկին, Կիրովականի մանկավարժական ինստիտուտի Ստեփանակերտի մասնաճյուղի հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ, բանաստեղծ Սոկրատ Խանյանին: Ստեփանակերտում այսօր բոլորի զրույցի թեման մեկն է. «Ո՞րն է ելքը ստեղծված վիճակից ելնելու համար»: Նույն հարցն ուղղում եմ նրան:

Ս. ԽԱՆՅԱՆ.— Դեռ մեր թվականությունից առաջ այս հողի վրա, Արցախ աշխարհում ձևավորվել է մեր հայ լեզուն, ստեղծվել է հայկական մշակույթ, կառուցվել են տաճարներ, «ասեղնագործվել» են բազմաթիվ խաչքարեր: Այդ բոլորը Արցախի հայ մարդու ազգային ոգու արտահայտություններն են, որոնք խոսում, շնչում են հայերեն: Խորհրդային իշխանության առաջին տարիներին, Ստալինի անմիջական թելադրանքով, Արցախը տրվեց Ադրբեջանին: Դա լենինյան ազգային քաղաքականության նենգավոր խախտումն էր: Ադրբեջանում փոքր ազգերի հանդեպ, ինչպես և հայերի նկատմամբ, գործում է ազգային խտրականության քաղաքականություն: Կարճ ժամանակամիջոցում փակվեցին Բաքվի 76 հայկական միջնակարգ դպրոցները, 1949 թվականին փակվեց Երեմյանի անվան հայկական պետական դրամատիկական թատրոնը, որը հիմնադրվել էր դեռևս 1870 թվականին: 1969 թվականին փակվեց Բաքվի Վ. Ի. Լենինի անվան մանկավարժական ինստիտուտի հայկական բաժինը: Այդ նույնը տեղի ունեցավ նաև Կիրովաբադի հայկական դպրոցների հետ, Հայկական դրամատիկական թատրոնի, մշակութային, լուսավորչական հիմնարկների հետ: Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանի մի շարք ղեկավարների համար խորթ զավակ էր: Հենց դրանով պետք է բացատրել, որ գնալով պակասեց մեր լեռնաստանի հայ ազգաբնակչության թիվը: Յուրաքանչյուր ազգի ապագան նրա երեխաներն են: Բայց ի՞նչ տեղի ունեցավ ԼՂԻՄ-ում, սոցիալ-տնտեսական-մշակութային կյանքի վատթար պայմանների պատճառով արտահոսքը խիստ ուժեղացավ: Եթե 1939—40 ուստարում Լեռնային Ղարաբաղի 198 դպրոցներում սովորում էին 39 հազարից ավելի հայ երեխաներ և 3 հազար ադրբեջանցի երեխաներ, ապա 1987 թվականին հայկական 196 դպրոցներում՝ 24 հազար հայ երեխա և 8 հազար ադրբեջանցի: Ահա թե ինչի էր հասել ԼՂԻՄ-ը: Փաստորեն Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմը, հանրապետության ղեկավարները ձգտում են ԼՂԻՄ-ը հասցնել Նախիջևանի ԻԽՍՀ ատիճանին, երկրամաս առանց հայերի: Ահա թե ինչու, օգտվելով վերակառուցման, դեմոկրատիայի, բացախոսության արդի պայմաններից, Արցախի հայ բնակչությունը ոտքի է ելել շտկելու 20-ական թվականներին թույլ տրված կոպիտ սխալը մարզի հանդեպ:

Արցախի հայ ազգաբնակչությունը լավ է գիտակցում, որ մայր Հայաստանի հետ վերամիավորվելը միակ ելքն է, արդարացի պահանջ: Մենք մի ժողովուրդ ենք, ունենք մի լեզու, մի մշակույթ, մի հոգեբանություն և ապրում ենք միևնույն հասարակական սիստեմում՝ խորհրդային մեծ երկրում: Անհրաժեշտ է անհապաղ վերականգնել կուսակցության մարզկոմը, նրա բյուրոն, պլենումը, քարտուղարությունը, ինչպես նաև ժողովրդական դեպուտատների մարզխորհրդի գործկոմը՝ իր բոլոր բաժիններով, իսկ հատուկ կառավարման կոմիտեն կարող է նման դեպքում հաջող օգնել ԼՂԻՄ-ի թե՛ սոցիալ-տնտեսական և թե քաղաքական հարցերի լուծմանը:

Մենք չենք ընդունում այն կարծիքը, որ վերակառուցումը ազգային փոխհարաբերությունների բնագավառում չի նշանակում սահմանների վերաձևում: Եթե անհրաժեշտ է, ապա պետք է վերանայել նաև սահմանները, որ գծել են Ստալինի հակալենինյան քաղաքականության հետևանքով: Լենինը բազմիցս նշել է ազգերի ինքնորոշման իրավունքը և ավանդ է թողել, որ փոքր ազգերին չի կարելի բռնի միացնել նրան, ում հետ չի ուզում, պետք է փոքր ազգին հարցնել, թե ում հետ է ուզում լինել:

Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորումը Խորհրդային Հայաստանին կնշանակի լենինյան ազգային քաղաքականության հաղթանակ, և դա պատիվ կարող է բերել մեր լենինյան կոմունիստական կուսակցությանը, դրանով ավելի կամրապնդվի ժողովուրդների բարեկամությունը, կստեղծվեն հաշտ ու խաղաղ ապրելու և ստեղծագործելու պայմաններ:

Հատուկ կառավարման կոմիտեի շենքի մոտ մարդիկ են հավաքված: Հարցնում եմ նրանցից մեկին, աշխատանքի վետերան, Կրկժան գյուղի կոլտնտեսության նախկին նախագահ Գուրգեն Բալայանին, թե ինչն է նրանց բերել կոմիտե:

Գ. ԲԱԼԱՅԱՆ.— Մեր գյուղը այժմ Ստեփանակերտ քաղաքին է միացված, այն նրա 26-րդ թաղամասն է հանդիսանում: Նախկինում գյուղի բնակչության մի չնչին մասն էին կազմում ադրբեջանցիները: Վերջին քսան տարում թե՛ մեխանիկական և թե՛ բնական աճով նրանք գերազանցել են հայերին: Այժմ նրանք են մեծամասնությունը և մեծ ու արտոնյալ պահանջներ են առաջ քաշում: Վերջերս Ադրբեջանի ղեկավարությունը արտակարգ միջոցառումներ է տանում Կրկժանում: Առանց տեղական իշխանության համաձայնության, նրա որոշման, այստեղ կառուցվում են Բաքվի գործարանների մասնաճյուղեր, բնակելի տներ, ճանապարհներ գյուղի համար՝ շրջանցելով Ստեփանակերտը: Մի քանի օրում ճանապարհ է բացվել դեպի Շուշի քաղաքը: Եվ այսօր ամեն կերպ փորձում են Կրկժանում ստեղծել անկախ իշխանություն: Նրանք լրկտիարար պահանջում են հայերին թողնել ու հեռանալ իրենց պապենական գյուղից: Զարմանում ես այս մարդկանց հանդգնության վրա, դեռ երեկ չգիտեին որտեղից եկել, տուն են կառուցել, տան տեր դարձել և այսօր մեզ ստիպում են, որ հազարամյակներում կառուցված մեր պապենական օջախները թողնենք ու հեռանանք: Այս ինչ օրի ենք հասել. վերջապես խորհրդային իշխանություն կա՞, թե՞... Եկել ենք բողոքելու հատուկ կառավարման կոմիտեին, բայց նրանց վրա էլ հույս չունենք, նրանց թիկունքն ամուր է, իսկ ո՞վ է մեր թիկունքը...

Փողոցի ծայրում երեք կին անհանգիստ զրուցում են: Ծանոթ ուսուցչուհիներ են: Դպրոցից են գալիս, նորից աշակերտները չեն եկել դասի, դասադուլներ են քաղաքում: Նրանց եմ դիմում նույն հարցով:

ՕՖԵԼՅԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ.— Գիտեք, ես նորեկ եմ մեր քաղաքում, լենինականցի եմ: Ես ինձ շատ լավ եմ զգում ղարաբաղցիների մեջ, նրանք շատ մարդամոտ, կարեկից, անմիջական, ազնիվ և շատ հպարտ մարդիկ են: Ուրախ եմ, որ նման հայրենակիցներ ունեմ: Անչափ շնորհակալ եմ, օգնեցին ամեն ինչով՝ բնակարանով, կահկարասիով, իրերով, աշխատանքից գոհ եմ: Գործադուլների մասին ինչ ասեմ, գիտեմ, որ ղարաբաղցին անմտածված գործ չի բռնում: Գործադուլը երևի նրա վերջին ելքն է իր արդարացի պայքարում: Բայց մի բանում ես նրանց հետ համաձայն չեմ և չեմ կարող լինել: Դա դասադուլներին է վերաբերում: Դասադուլը հային սազական չէ: Հայ ծնողը ոչ մի իրավիճակում, թեկուզև կրակի բոցում չի ցանկանա, որ իր զավակը դպրոց չհաճախի, դասադուլի դիմի: Հայ ժողովրդի պատմությունից գիտենք, որ ամենաանհավար պայմաններում նույնիսկ չեն դադարեցրել դպրոցական պարապմունքները, հիշենք Ավարայրի ճակատամարտը, Մուսա լեռան քառասուն օրը, թեկուզև երկրաշարժի ծանր օրերը: Մեր ուժը մեր գիտելիքների մեջ է, դրա շնորհիվ է, որ մենք կանգուն ենք մնացել, գոյատևել: Ուսման ծրագիրը թողնել, իսկ հետո այդ պակասը ինչպե՞ս կլրացվի. սխալ է դասադուլը, շատ սխալ:

Մարդկանց մի մեծ խումբ է ժողովվել Ստեփանակերտի կուսակցության քաղկոմի շենքի մոտ: Բոլորն էլ հուզված են, վրդովված:

— Այս մարդիկ չեն հասկանում, որ ինչ էլ անեն, միևնույն է, մենք մեր համփից հետ նահանջող չենք: Մենք հետդարձի ճանապարհ չունենք: Ինչքան ուշացնեն մեր հարցի լուծումը, այնքան անախորժությունները կավելանան, անուղղելի հետևանքներ կունենան,— բացատրում է «Սյունիք» կոոպերատիվ ընկերության նախագահ ՎԱԼԵՐԻ ԱՂԱԲԱՐՅԱՆԸ:— Մենք մյուսների պես չենք ասում «սովետից» դուրս ենք գալիս, «սովետի» կարգերի դեմ մի հատիկ խոսք չենք ասում, ընդհակառակը, ողջունում ենք գորբաչովյան վերակառուցման քաղաքականությունը: Ախր չէ՞ որ մեր ժողովուրդը իր մայր Հայաստանի հետ բազմապատիկ ավելի լավ կաշխատի, ազնիվ ու նվիրված կաշխատի: Մեր ժողովրդի ձեռքերը քուլացած են, չենք կարող աշխատել: Մենք ուրիշ ելք չունենք, պիտի կանգնենք, մինչև չլուծեն մեր պահանջները: Մենք՝ հայերս, ղափակիր ժողովուրդ ենք, երկարի սրածայր ձողերը հո չե՞նք առնելու ձեռքներս ու դուրս գանք, արյուն թափենք: Գիտե՞ք ինչ, մեր արժանապատվության հետ շատ են խաղում, մեզ շատ են վիրավորում, մեզ շարունակ խաբում են, ցանկանում են կոտրել մեր շարժումը և նորից թողնեն նույն կոտրած տաշտակի առջև: Կենտրոնական հեռուստատեսությունը հայտնեց, որ Հատուկ կառավարման կոմիտեն վերջին մի քանի ամսում ավելի շատ աշխատանքներ է տարել մարզում սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղղությամբ, քան արվել է վերջին տասը տարում: Ռա այդպիսի սուտ կարելի՞ է, մինչև ե՞րբ: Այո, եթե դա վերաբերում է Ղարաբաղի ադրբեջանական գյուղերին, ճիշտ է: Ախր, առ այսօր դեռ մի գործ չի արվել: Բայց մի՞թե դա է մեր պահանջը, մենք մի պահանջ ունենք, Ադրբեջանից անջատում, Հայաստանի հետ միացում, վերջ: Եթե ոչ, ուրեմն կանգնում ենք: Ուրիշ ելք չունենք:

ԷԴԻԿ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ (*Ստեփանակերտի գինու գործարանի ֆրեզերագործ*).— Պետք է վերականգնվի մեր մարզկոմը և մարզգործկոմը, որ մեր հոգսերի համար ցավի, տիրություն անի մեզ, թե չէ այսպես անտեր մինչև ե՞րբ: Խորհրդային իշխանություն ասելով ես հասկանում եմ մարզխորհուրդը, ղեկավարման մյուս ձևերը բացառված են մեր սոցիալիստական սիստեմում:

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱԼԱՅԱՆ (*Ղարմետաքսկոմբինատի կաթսայատան փականագործ*).— Մենք ոչ մեկից հող չենք ուզում, հաց չենք ուզում: Խորհրդային Միության մեջ է մտնում Հայաստանը, մենք ուզում ենք մեր ազգային հանրապետության մեջ լինենք. դրանով ո՞ւմ ենք վնասում: Մտածում ես ու չես հասկանում՝ դրանում ինչ դժվարություն կա, որ այսպես մեր հարցը երկնքից կախ են տվել և ամեն կերպ մեզ նեղում են: Ինչեր ասես, որ մեր հասցեին չեն ասում: Բա, ամոթ չէ, այդքան կարելի՞ է մեր հոգու հետ խաղալ: Միևնույն է, մեր կամքը աներեր է, ղարաբաղցին պետք է հասնի իր պահանջի արդարացի լուծմանը:

ԷԴՎԱՐԴ ՂԱՀՐԱՄԱՆՅԱՆ.— Երեսուն տարուց ավելի է՝ բժիշկ եմ աշխատում: Մեր երկրամասում այս վերջին տարվա ընթացքում ահավոր կերպով շատացել են նյարդային համակարգով տառապող հիվանդների թիվը: Այսքան լարված վիճակը մարդկանց ջղերը քայքայել է: Այսպես երկար հնարավոր չէ շարունակել, մարդկանց հոգու հետ շատ են խաղում: Չգիտեմ, այդ որ երկրում է իրավունք տրված, որ մի ամբողջ ժողովրդի հետ այսպես անմարդկային վարվեն, անխղճորեն ծաղրեն նրա ազգային արժանապատվությունը: Սա ռեպրեսիաների մի նոր մեթոդ է, որ ցուցաբերում են Ղարաբաղի հայ հատվածի բնակչության հանդեպ: Մենք՝ բժշկական ճակատի աշխատողներս, խստորեն դատապարտում ենք այս քաղաքականությունը: Այսօր կանխամտածված ձևով թե՛ ադրբեջանցիներին և թե՛ հայերին հրահրում են իրար դեմ, դարձնում թշնամիներ: Պետք է այդ հրահրիչներին երևան հանել, պատժել: Բոլորս էլ գիտենք, լսում ու տեսնում ենք, թե ինֆորմացիայի միջոցները ինչպիսի նպատակների համար են օգտագործվում...

Ես համոզված եմ, եթե վերևում լուրջ մոտենան ղարաբաղցիների պահանջին, և այդ պահանջը դրական լուծում ստանա, ապա այս բոլոր անախորժությունները, թշնամանքն էլ կվերանան: Մեր երկու ազգերի մեջ նորից բարեկամությունը կվերահաստատվի, և ամեն ինչ խաղաղ ճանապարհով կընթանա: Այս նույն կարծիքին են նաև ադրբեջանցի շատ խելամիտ մարդիկ: Սա է միակ ելքը: